

ЕДИН СТИХ НА АРАБСКИ В БОЖЕСТВЕНА КОМЕДИЯ

Армандо Трони

Меродавни учени като Асин Паласиос, Катауи, Черули, Габриели и, скромно казано, авторът на тази статия в *Dante et mahomet*, са доказали убедително значителното влияние, което оказват ислямската култура и цивилизация върху делото на Данте Алигиери и върху западноевропейското изкуство и култура.

Трябва обаче да се признае заслугата на архимандрит Шиялхуб, който пръв изказа предположение, че известният „тайнствен“ стих на Данте *Pape Satan, Pape Satan aleppe* не е бил съчинен от поета, както нерядко се е твърдяло и писало със слова, измислени от него, но е бил съставен, както ще видим, с думи, транскрибирани от арабски език.

Тезата (за която не липсват изтъкнати и убедителни поддръжници), че великият поет е желал да си послужи със „странни безсмислени слова, за да поразии по-добре въображението на читателя, е според нашето скромно мнение неоснователна, както се надяваме да успеем да докажем.

Наше убеждение е, че за да бъде убедително обяснението на толкова оспорвания дантевски стих, то не може да бъде основано на едно повече или по-малко колкото умело, толкова и условно тълкуване — нещо, което е извършено вече от мнозина и по различни начини, но то трябва да почива на сериозна научна основа, с други думи, трябва да докаже съществуването било на едно точно и ясно значение на стиха при даденото му тълкуване, било на неговата логична връзка с контекста на Дантевата песен. Именно това ние възнамеряваме да извършим

* * *

Като оставим настрана съображението от общ характер, че от VIII до XIII в. арабският език и литература са били широко разпространени в голяма част на Азия, Африка и Европа и че арабските библиотеки в Испания, Сицилия и Багдад са били източници на знание, от което почерпи Западът, когато, събудил се от дълго вцепеняване, доби най-сетне самочувствие за себе си; не трябва да се забравя, че двама от нашите най-видни арабисти от онова време — Брунето Латини и Раймондо Луло — са живели именно във Флоренция по времето на Данте.

Неоспоримо е влиянието, което упражни върху цялото творчество на Данте прочутият оратор и енциклопедист Брулето Латини, когото поетът призна за свой учител: „Все и все ме учихте как човек се увековечава“ (Ал, XV—85); трудно ще бъде да се оспори влиянието на не по-малко прочутия теолог и авантюрист Раймондо Луло.

При тази предпоставка можем да разгледаме буквалното значение на толкова обсъждания стих на Данте, за да докажем свършеното му съгласуване с общата постановка на песента.

Точният език на стиха *Pape Satan, Pape Satan aleppe* ще бъде впрочем: *bab-e Sciaitan, bab-e Sciaitan alebb(i)*.

Че *Sciaitan* стои вместо *Satan*, смятаме, че може спокойно да бъде прието и от тези, които не са арабисти.

Alebb(i) е повелително наклонение на глагола *alabba* — „спирам се“.

Двете „b“, преминали в „p“ в Дантевия стих (*aleppe*), не представляват дори поетическа волност на автора, а една очевидна, естествена фонетична еволюция на тежка лабиална съгласна в съответна лека — принцип, до който се прибавя нашироко в съвременните системи на фонетичната стенография (тук съгласните „p“ е „b“ са транскрибирани с много сходни знакове, или направо еднакви) и за който съществуват многобройни примери с италиански думи от явен арабски произход: *Aleppo* от *Halab papragallo*, от *babagaa* и т. н.

Bab значи врата и е една от първите думи, които се запомнят при изучаване на арабски език.

Не е трудно да открием, че произходът на *pape* от *bab* е фонетично тъждествен с този на *aleppe* от *alebb(i)*. Що се отнася до крайната гласна „e“, става въпрос за едно очевидно фонетично изискване на римата. А освен това преминаването в „e“ на крайните „i“ (*aleppe* вм. *alebb(i)*) се среща често у Данте дори и с обикновени италиански думи: *fide* вм. *fidi*, *grida* вм. *gridi* (*Ад*, V, 19—20) и т. н.

От казаното дотук проличава доста ясно (по нашето скромно мнение) точният превод на италиански на арабския стих в Божествената комедия, който получава следния вид: „*E' la porta di Satana, è la porta di Satana, fermati!*“

От друга страна, Данте, предпазлив до степен да накара да говорят латински ангели и блажени, е избрал арабския за език на дяволите, а това се оказва напълно логично, като помисли човек за менталитета на Средновековието, което не познава друго разделение между хората освен това на последователи на Христа и на еретици-сарацини и по-специално това се отнася и до характера и духа на поета. Какви са били при това чувствата на поета по отношение на еретицизма ислям, е ясно доказано от обстоятелството, че незадоволен от отреденото за Мохамед и зет му Али наказание (*Ад*, XVIII, 23—33), да бъдат разкъсвани векове като сеячи на схизми, Данте пожела да види джамиите като сгради в града на Сатаната („неговите джамии там вътре. . . червени различавам“, *Ад*, VIII, 70—72).

Обстоятелството, че Данте е вмъкнал в своята Божествена комедия един стих, транскрибиран от арабски с верно познаване на значението му — макар и с неизбежните неточности, дължими на „условността на транскрипиранията от арабски“, признати от самия Асин Паласиос, не означава, че поетът е трябвало да познава на всяка цена арабски.

Напротив, този стих доказва точно онова знание, очевидно повърхностно и изключително „фонетично“, което един човек като Данте, с универсална култура наистина, но в конкретния случай дилетант можеше да има за този толкова разпространен тогава, но труден език.

Като оставим настрана находчивото, но неприемливо тълкуване на проф. Д'Анкона — най-авторитетното от всички, на което, от друга страна, самият той не пожела да представи пред учените като окончателно — което ни поднася Сатаната, извикан на помощ от Плутон (но защо?), като „звателна форма“, то не може да приемем нито онова на Ликастро, комуто трябва да признаем обаче заслугата, че възприе предположението за арабския произход на Дантевия стих.

Противно на това, което Ликастро поддържа, словата на Плутон са наистина неясни и тайнствени, но те не показват никаква „победа“ (*ghaleb*) на вратата (на света) на Сатаната, която поглъща, както твърди нашият автор, други две човешки същества.

Освен абсурдното и своенормно изопачаване на толкова очевидното „*aleppe*“, което Ликастро извежда от „*ghaleb*“ победа (?), трябва да се припомни тази подробност е с голямо значение — че не човешки същества, а души са слизали в Ада и че тази именно е причината, която обяснява яростта на пазачите (Карон, Минус, Цербер), опитващи се да препречат входа към царството на мъртвите за живия поет.

Идеята за Плутон, ликуващ от победата на Сатаната над двамата осъдени, които преграждат прага на града на Плутон, освен от това, което вече се изтъкна, е ясно опровергана също тъй от всички предшествуващи песни на Божествена комедия.

И така в първия кръг Карон е онзи, който иска да възпре неустрашимите („тежко ви. . . отдалечете се от тези, които са мъртви!“).

Във втория кръг „стон Минос отвратителен и ръмжи“, а намесата на Вергилий разчиства пътя на поета: „... Недей да пречиш на неговото фатално отиване. . .“.

В третия кръг Цербер също се опитва да попречи на поета да влезе, но и този път Вергилий се намесва,

На входа на четвъртия кръг Данте най-сетне среща Плутон, който — обърнете внимание на това — се мъчи да изплаши и да спре поета точно, както и другите пазачи.

Ако оставим настрана въпросния стих, намеренията на Плутон напълно прозират в думите на Вергилий: „да не ти наврежда твоят страх, казва той на поета, защото, колкото и да е голяма неговата (на Плутон) власт, не ще те спре да преминеш по тази скала.“

Как е възможно да се примири с ясните думи на Вергилий тезата, поддържана от Ликастро, който в същност ни представя Плутон, който ликува от победата на „вратата“ (на царството) на Сатаната над онези, които „посредством греха минават отвъд фаталната врата на Ада“?

Не един пазач, радостен от факта, че приема две осъдени души, ни представят в същност словата на Вергилий, но един пазач, който — нека да го кажем още веднъж, — както другите, прави усилие да изплаши поета и следователно да препречи на живия човек входа за царството на осъдените души.

А защо именно самият Плутон, а не някой от другите, произнася това изречение на езика на дяволите, може лесно да се обясни, като се поразмисли, че в същност Карон е само едно митологическо божество, което Данте преобразява в дявол, Минос е ни повече, ни по-малко крал на Крета и притежава име на справедлив човек и на голям законодател, а Цербер пък е просто куче. Плутон, обратно, е езическо божество, следователно е най-подходящ от всички да говори, както вече споменахме, на условия език на дяволите.

Най-после с разрешение на Касела, който между другото твърди, че е невъзможно да се каже „вратата на дявола“ или „вратата на бога“, ще отбележим, че в този израз се подразбира думата „царство“, „къща“, нещо, изрично доказано в някои надписи, посочени от Амари в книгата му „Iscrizioni arabe in alcuni castelli normanni in Sicilia“. Ще се ограничим да приведем само три думи, две от които се намират също в арабския изказ на Дантевия стих: Bab Ixxitan (ghaleb), където се загатва именно за една „врата — на царството — на Сатаната“. Освен това ще бъде добре да припомним по този повод, че името на град Вавилон е написано с древни вавилонски надписи bab-Ilû, т. е. „Врата на бога“.

Още по-логично излиза впрочем предложеното от нас тълкуване, тъй като то отговаря на едно основно положение от тази вътрешна и всеобща хармония, която направлява цялото творчество на Данте и представлява може би най-малко очевидната, но най-силна причина за заслужения, универсален и безсмъртен успех на делото на голямия флорентински поет.

(Превел от италиански Андрей Петканов)